

Egedy Gergely

CALHOUN ÉS AZ „EGYETÉRTŐ TÖBBSÉG” ELVE

A demokrácia köztudomásúan a többségi elv érvényesülésére épülő rendszer, e szabály korlátozások nélküli alkalmazása azonban jól belátható módon zsarnoksággal fenyegeti a kisebbségben maradókat. A demokraciaeleméletnek ezért ősrégi dilemmája, hogy hol húzódnak a többségi elv határai, milyen korlátokat érdemes állítani érvényesítése elé. E kérdésre roppant érdekes választ kínált a defenzívába szorított Dél nézőpontjából a 19. század közepének egyik jelentős amerikai politikai gondolkodója.

A Dél konzervativizmusa

Az Egyesült Államokban a déli államok fejlődése kezdettől fogva jelentősen különbözött a gyorsan iparosodó északiakétól. A Délen kialakított ültetvényes agrárgazdálkodás fenntartása ugyanis szorosan összefonódott a rabszolgaság intézményével, s e körülmény mind jobban kiélezte a „szabad”, a rabszolgatartást tiltó északi államokhoz való viszonyt. Míg az északi államok megtiltották a rabszolgaságot, a nyugat felé terjeszkedni kívánó ültetvényesek az új államokban is a rabszolgatartás legalizálása mellett álltak ki. S míg Északon az „abolicionisták” egyre erőteljesebben sürgették a rabszolgaság eltörlését, Délen a Nat Turner-féle rabszolgafelkelés (1831) után a korábbiaknál is szigorúbb korlátozásokkal sújtották a fekete bőreket. Az ellentétek kibékíthetlenné váltak – a 19. század közepére a polgárháború már előrevetítette árnyékát.¹

Az északi és a déli államokat elválasztó híres „Mason–Dixon-vonal” természetesen a politikai gondolkodás tekintetében is éles választóvonalná vált. Bár teljes joggal állapítja meg a déliek konzervativizmusáról írott kitűnő monográfiájában Eugene Genovese, hogy a Dél domináns politikai tradíciója „kvintesszenciálisan” a konzervatív tradíció volt, ez a konzervativizmus más arculatot mutatott, mint Új-Angliáé.² A rabszolgatartás a rabszolgatartók gondolkodására is deformáló hatással volt: olyan eszmék után kényszerültek kutatni, amelyek idegenek voltak az Újvilág hagyományaitól. A rabszolgákkal dolgoztató ültetvényes rendszer védelme az amerikai politikai gondolkodás eredeti, puritán gyökerű hagyományainak az alapvető átértékelését és a demokrácia egy új, sajátos interpretációját igényelte. Érdekes, de nem minden logikát nélkülöző módon ezt leginkább a demokrácia antik, görög modelljében találták meg a déliek. Abban a modellben, amely nem látott ellentétet a szabad polgárok demokráciája és a rabszolja-

¹ A történeti háttérhez lásd egyebek között pl. Marc M. SMITH: *Debating Slavery. Economy and Society in the Antebellum American South*, Cambridge UP, Cambridge, 1998.

² Eugene D. GENOVESE: *The Southern Tradition. The Achievement and Limitations of an American Conservatism*, Harvard UP, Cambridge (Mass.), 1994, 1–2.

tartás intézményének fenntartása között. Ez a felfogás természetesen szakítást jelentett az egyenlőség-eszmének Jefferson által képviselt változatával, sőt az egész nyugati világ zsidó-keresztény örökségével is, és egy olyan büszke öntudathoz, gyakorta arroganciához vezetett, amely szélsőséges, az új-angliait is meghaladó individualizmussal párosult. S mivel a déliek természetesen tudatában voltak annak, hogy érdekeik kibékíthetetlenül szembekerültek az északiakéval, sajátos demokrácia- és társadalomfelfogásukat összekapcsolták a partikularizmus eszméjének a felkarolásával. A Dél politikai gondolkodása – konzervativizmusa – így mindenekelőtt defenzív jellegű volt, amely a szövetségi kormányzat szélesedő hatáskörével szemben az egyes államok jogait állította előtérbe.³

Ez a defenzív alapállás, az ültetvényes gazdaság védelme összekapcsolódott az északi ipari kapitalizmus heves bírálataival. A kiindulópontjuk az volt, hogy valójában minden civilizáció a fizikai munka kizsákmányolására épül, s az Észak képmutató, amikor a bérrabszolgaságot jobbnak és humánusabbnak állítja be a gyapotföldeken végzett munkánál. Markánsan megfogalmazódott ez a meggyőződés a déli világ talán legnépszerűbb költőjének, William Graysonnak a híres versében, amely *A bérmunkás és a rabszolga* (*The Hiring and the Slave*) címet kapta, s amely azt bizonygatta, hogy az utóbbinak az előbbinél lényegesen jobb a sorsa. Érveikben a déliek a nagy-britanniai iparvárosok szörnyű viszonyaira is előszeretettel hivatkoztak, azt hangsúlyozva, hogy a rabszolgákat bezzeg sosem fenyegeti az éhhalál, tisztos otthonuk van, s gazdájuk még az öreg rabszolgákról is gondoskodik.

A partikuláris déli érdekek biztosításának a szándéka hatotta át a polgárháború előtti Dél legjelentősebb politikai teoretikusának, a dél-atlanti republikanizmus legbefolyásosabb képviselőjének, a hazánkban mindmáig teljesen ismeretlen John C. Calhounnak a munkásságát is.

A szigorú kálvinista családban, ulsteri skót apától és ír protestáns anyától született Calhoun (1782–1850) pályafutása szülőföldjén, Dél-Karolinában indult, ahol igen fiatalon a helyi törvényhozás tagjává választották.⁴ Az országos politikában a britekkel vívott 1812-es háború harcias támogatásával tette ismertté a nevét. John Quincy Adams, majd pedig Andrew Jackson mellett alelnökként tevékenykedett (1825–1829; 1829–1832), míg azonban a húszas évek közepéig a szövetségi kormányzat híve, ekkortól fogva egyre inkább a tagállamok jogainak szószólójává válik, a déliek sajátos szempontjainak a védelmében. A Délt egyértelműen hátrányosan érintő, az agrárérdekekkel szemben az Észak iparát támogató 1828-as vámtörvény Calhoun méginkább a lokális jogok védelmezőjévé tette. A vámtörvénnyel kapcsolatos vita miatt szembefordult Jackson elnökkel is, és – elsőként az USA történetében – lemondott alelnöki posztjáról. Ezt követően szenátorként teljes erejével küzdött az abolicionisták törekvéseinek megghiúsításáért, a rabszolgaságot „pozitív jónak” nevezve, s az egyik fő kezdeményezője volt annak

³ Vö. Eugene D. GENOVESE: *The Slaveholders's Dilemma. Freedom and Progress in Southern Conservative Thought, 1820–1860*, University of South Carolina Press, Columbia, 1992.

⁴ Calhoun életrajzához lásd Irving H. BARTLETT: *John C. Calhoun. A Biography*, W. W. Norton and Co., New York, 1993.

a törvényjavaslatnak, amely kényszeríteni akarta az északi államokat a szökött rabszolgák kiadására. Tevékenysége nagymértékben hozzájárult a déliek szeparatista törekvéseinek elvi megalapozásához, s így, közvetett módon, az erősödéséhez is.

Az antiföderalizmus elvi alapjai

Két legjelentősebb politikaelméleti művét élete utolsó éveiben írta; az egyik az *Értekezés a kormányzatról* (*Disquisition on Government*), a másik pedig a *Diskurzus az Egyesült Államok alkotmányáról és kormányzatáról* (*Discourse on the Constitution and Government of the United States*) címet kapta⁵ (mindkettő a halála utáni évben, 1851-ben jelent meg). Az előbbi munka elvi szinten foglalja össze politikai hitvallását, az utóbbi pedig konkrétan vizsgálja az amerikai alkotmányos berendezkedést – mindkettő egy olyan látószögből, a dél-atlanti republikánus tradíció perspektívájából, amely a kívánatos politikai berendezedésnek egy egészen más felfogását képviselte, mint Új-Anglia hagyománya. „Reakciós”, a rabszolgotartó Dél szempontjait védő szándékuk miatt művei igen sokáig ki is maradtak az amerikai politikai gondolkodás „kanonizált” és meghivatkozott alkotásainak köréből. A liberális amerikai történetírók zöme Calhoun általában a „főáramtól” eltérő devianciaként látta, az utóbbi néhány évtizedben azonban született néhány munka – a legjobb közülük Lee Cheek alapos monográfiája –, amely rámutatott arra, hogy a Dél legtekintélyesebb konzervatív teoretikusa valójában szerves módon kapcsolódott az amerikai tradíciókhoz, és több fontos vonatkozásban is kreatív módon gazdagította az „alapító atyák” hagyatékát.⁶ S ebben az értékelésben sok igazság van: bár igaz ugyan, hogy Calhoun a rabszolgotartó világ érdekeit tartotta szem előtt, az írásaiban kifejtett érvrendszerének középpontjában egyáltalán nem a rabszolgotartás védelme állt. George Kateb találó fogalmazásában a hangsúlyt nála az „állandó kisebbség” védelmének elmélete kapta, s ezért még olyan liberálisoktól is dicséretet kapott, mint John Stuart Mill és Lord Acton.⁷

„Mindent megtennék az unió érdekében, egy dolog, az elveim feladásának kivételével” – vallotta Calhoun, s ez a meggyőződés számára mindenekelőtt a társadalmi és politikai életben szükséges korlátok hangsúlyozását jelentette. A korlátokról szól az *Értekezés a kormányzatról* is; a lányához intézett levelében a szerző úgy jellemezte ezt a művét, mint amely „a kormányzati tudomány alapelveivel” foglalkozik, s ily módon „új terület” tár fel.⁸

⁵ Mindkét munkát teljes egészében tartalmazza, Calhoun jó néhány más írásával és beszédével együtt, az alábbi modern szövegkiadás: John C. CALHOUN: *Selected Writings and Speeches*, szerk., előszó H. Lee Cheek Jr., Regnery Publishing, Washington, 2003 (az alábbiakban ezt a kiadást használom).

⁶ Lee H. CHEEK JR.: *Calhoun and Popular Rule. The Political Theory of the Disquisition and Discourse*, University of Missouri Press, Columbia–London, 2001. Lásd még Margaret Coit ELWELL: *The Continuing Relevance of John C. Calhoun*, *Journal of History* 9. (1984. ősz), 73–85.

⁷ George KATEB: *The Majority Principle. Calhoun and His Antecedents*, *Political Science Quarterly* 83. (1969. december), 583–604.

⁸ Az Anna Mariához intézett levelet idézi CHEEK: *l. m.*, 77.

Mint sok minden másnak, a politika elméletének is az emberi természet megismeréséből kell kiindulnia. Calhoun szerint „természetünk alkotmánya vagy törvénye” mindenekelőtt abban ragadható meg, hogy az ember úgy lett megalkotva, hogy társadalmi lény legyen.⁹ Ezzel összefüggésben úgy vélte, hogy kötelezettségektől terhelten születünk, s mindenekelőtt a saját közösségünk iránt kell lojalitást tanúsítanunk. E közösség ideális mintáját Calhoun számára az ültetvény közössége adta, amely a státusok hierarchiájának a kifinomult rendjére épült, s még a rabszolgákat is magában foglalta.

A társadalmi állapot azonban nem maradhat fenn kormányzat nélkül, mert bár az emberek társadalmi lények, egyúttal önző lények is: a saját ügyeik és érdekeik jobban érdeklik őket, mint a többieké – így pedig elkerülhetetlenek közöttük a konfliktusok. Rá vagyunk szorulva tehát az egyéni és társadalmi korlátokra, ezeket pedig kizárólag a kormányzat tudja biztosítani. „Az ellenőrző erő [...] a kormányzat” – szögezi le ezért az *Értekezés*.¹⁰ Az embernek szüksége van a társadalomra, a társadalom viszont csak valamilyenféle kormányzat révén maradhat fenn. S ha civilizált kormányzatot kívánunk, akkor olyat kell teremtenünk, amely nem nyers erőszakra, hanem egyetértésre épül. Calhoun meggyőződése szerint a kormányzatoknak elsődlegesen a kisebbségi jogokat kell védeniük – a többség ugyanis nem szorul védelemre. Ha a kormányzatok nem képesek megvédeni a kisebbségeket, nem töltik be alapvető funkciójukat: ez esetben felesleges terhet jelentenek...

A kormányzat tehetetlenségének a veszélye pedig fönnáll. Az a gyarló emberi természet ugyanis, amely a társadalmi együttéléshez kormányzatot igényel, magát a kormányzatot is fenyegeti, hiszen az ellenőrzés apparátusát is emberek mozgatják.¹¹ Ők maguk is hajlamosak a hatalommal való visszaélésre! Egyetlen politikai elv érvényessége sem bizonyosabb, vélte Calhoun, mint azé, hogy a korlátok nélküli, felelőtlen hatalom összeegyeztethetetlen a szabadsággal. Nem táplált illúziókat: tudta, hogy a hatalom méreg, s az ország irányítóit is megmérgezi.

Azt viszont mégsem tehetjük meg, állapítja meg e gondolatmeneten továbbhaladva, hogy a visszaélések megakadályozására egy másik, még nagyobb hatalmat helyezünk a kormányzat fölé – ez ugyanis csak a hatalom tényleges központjának az áthelyezését jelentené.¹² De az sem járható út, ha elkezdjük a kormányzat jogkörét folyamatosan szűkíteni, mert az így végül tehetetlenné válik, s nem tudja betölteni társadalmi funkcióját. A megoldást keresve ily módon jut el Calhoun az alkotmányosság lehetséges szerepének vizsgálatáig, s ennek során arra az érdekes következtetésre, hogy az alkotmány úgy viszonyul a kormányzathoz, amiként a kormányzat a társadalomhoz.¹³ Alárendelt szerepkörű, ám nélkülözhetetlen. Legalábbis akkor az, ha el akarjuk kerülni a zsarnokságot, amelyre oly sok példát hozott a történelem. Tény ugyanis, hogy míg a kormányzat léte nem választás kérdése, tudniillik abszolút szükségszerűség, az alkotmánnyal más

⁹ John C. CALHOUN: *A Disquisition on Government* = UÓ.: *Selected Writings...*, 2.

¹⁰ Uo., 4.

¹¹ Uo., 5.

¹² Uo., 6.

¹³ Uo., 5. („Constitution stands to government, as government stands to society”.)

a helyzet: ez végsősoron az emberek szabad akarattal létrehozott alkotása („Az alkotmány az ember műve, míg a kormányzat az isteni rendelése”).¹⁴

A jó politikai berendezkedés kialakításában – a konzervatív gondolkodás hagyományaival összhangban – Calhoun sem az absztrakt racionalitásra való támaszkodást javasolja, hanem a tapasztalatok figyelembe vételét. Egészen pontosan az *Értekezés* az „egyetemes tapasztalat” (*universal experience*) fogalmát használja; e megközelítésben az „egyetemes tapasztalat” azt biztosítja, hogy a ráció ne absztrakt módon, hanem a konkrét történelmi és társadalmi keretbe ágyazottan érvényesüljön. Calhoun életművének kutatója, Cheek joggal hívja fel tehát a figyelmet arra, hogy az észnek és a tapasztalatnak az a fajta összekapcsolása, amely az *Értekezés*ben megjelenik, a közösségben megtestesülő tudás kiemelése sok tekintetben erősen hasonlít Burke felfogására.¹⁵ A történelmi tapasztalatok és sajátosságok figyelembe vételére gondol tehát Calhoun, amikor arról szól, hogy a jó alkotmánynak „konzervatív elvekre” kell épülnie.

Calhoun könyörtelen vizsgálatnak vetette alá a jeffersoni örökséget, amely a függetlenségi háború korszaka óta meghatározta a Dél gondolkodását, s amely az agrárérdekek védelmét a demokrácia és az egyenlőség humanitárius értékeinek hangsúlyozásával kapcsolta össze. A 19. század konzervatívjainak többségével ellentétben a dél-karolinai gondolkodó nem vetette el a demokráciát, de a régi helyére egy másfajta demokrácia-konceptiót állított. Az ő demokrácia-értelmezése több tekintetben is szakított az angolszász és a francia politikai gondolkodás domináns hagyományaival. Először is szembefordult azzal a meggyőződéssel, hogy minden ember szabadnak és egyenlőnek születik.¹⁶ Szerinte az ókori görögök jobban megértették a demokrácia lényegét, mert felismerték, hogy a demokrácia csak olyan berendezkedésben érvényesülhet, amely az emberek egyenlőtlenségének az elvéből indul ki, s a politikai jogokat csak az arra érdemeseknek, a szabadoknak biztosítja. Mindenki nem vehet részt a demokráciában: a civilizáció csak úgy maradhat fenn, ha a társadalom egy jelentékeny hányada mások javára végez termelőmunkát: vagy látszólag szabadként, de valójában „bérrabszolgaként”, vagy olyan jogilag is szabályozott függőségben, amely viszont a létfeltételek kielégítését is garantálja.

Álláspontjának alátámasztására a következőképp érvel Calhoun az *Értekezés*ben: a szabadság és a biztonság egyaránt nélkülözhetetlen az ember számára, de azt, hogy e két értéket konkrétan hogyan egyeztessék össze, s melyikből mennyit biztosítsanak, mindig helyi szinten kell meghatározni. „A szabadság, bár valóban a legnagyobb jótétemények közé tartozik, mégsem akkora érték, mint a biztonság, mert míg az előbbinek az emberi faj haladása és tökéletesítése a célja, az utóbbinak a megőrzés és a megörökítés. Ebből fakad pedig, hogy ha a kettő konfliktusba kerül egymással, a szabadságnak mindig is meg kell hajolnia a biztonság előtt, hiszen a faj léte nagyobb jelentőségű kérdés, mint a tökéletesítése.”¹⁷ Érvelését folytatva Calhoun megállapítja, hogy nem mindenki érett meg egyformán a szabadság élvezetére – ha éretlen embereknek adunk szabadságot, az

¹⁴ *Uo.*, 6. („Constitution is the contrivance of man, while government is of Divine ordination.”)

¹⁵ CHEEK: *I. m.*, 94.

¹⁶ CALHOUN: *I. m.*, 31–32.

¹⁷ *Uo.*, 31.

csak anarchiához vezet. „A fentebb mondottakból következik, hogy nagy és veszélyes tévedés azt feltételezni, hogy minden ember egyenlő mértékben jogosult a szabadságra” – fogalmazódik meg az elvi jellegű következtetés. A szabadságot ki kell érdemelni, „természetes” politikai jogok nincsenek, a konkrét jogok emberi válaszok arra a végsősoron Istentől elrendelt szükségszerűsége, hogy társadalmi dimenzióban éljünk.¹⁸

Az *Értekezés* célját szűkebben abban határozta meg Calhoun, hogy feltárja, milyen belső struktúrát – az általa használt kifejezéssel: „organizmust” – kell a kormányzatnak kialakítania ahhoz, hogy kizárja a hatalommal való visszaélés lehetőségét.¹⁹ A történeti háttér világos. Az Egyesült Államok nyugati irányú terjeszkedésével, s a szabad, vagyis a rabszolgatartást elvető új államok számának folyamatos növekedésével a régi Dél egyre inkább kisebbséggé vált az államszövetségben belül, s így a tagállami jogok védelme a korábbiaknál is sokkal nagyobb hangsúlyt kapott. Érvelésében Calhoun támaszkodott ugyan a jeffersoni antiföderalizmusnak a tagállami jogokat oltalmazni kívánó tradíciójára, de túl is lépett ezen: elhibázottnak tartotta ugyanis e hagyománynak azt a meggyőződését, hogy a demokratikus többség elve alkalmas a konfliktusok kezelésére. Szigorú korlátozások és hatékony kiegészítések nélkül ezt az elvet alkalmatlannak találta – s nem is habozott levonni a szükséges következtetéseket. Ennél többet igényelt a mindinkább defenzívába szorított Dél számára: a tényleges vétőjog valamilyen formában való elismerését. Az ő demokrácia-értelmezésében ez utóbbi gondolat vált „sine qua non” feltétellé, a legjobban hangsúlyozott követelménnyé. Ezért hangoztatta, hogy a jó alkotmányoknak a kompromisszumkészség foglatának kell lennie.²⁰

Hogy milyen elvre épüljön tehát az államszerkezet belső struktúrája? Calhoun válasza: mindenekelőtt arra a felismerésre, hogy a kormányzottnak rendelkezniük kell azon eszközökkel, melyekkel szükség esetén szembe tudnak szállni a kormányzók zsarnoki törekvéseivel. A Déltre nézve hátrányos vámtörvénnyel kapcsolatos viták is hozzájárultak a meggyőződéséhez: „A hatalommal csak hatalmat lehet szembeállítani, a tendenciával csak tendenciát.”²¹ Az *Értekezés* szerint e gondolat figyelembe vétele és érvényesítése az első és legfontosabb feltétele a valóban alkotmányos kormányzatnak.

A választójog megadása nélkülözhetetlen ugyan ehhez, ám önmagában nem elégséges. „Súlyos és veszélyes tévedés” feltételezni, mutat rá Calhoun, hogy a választójog biztosítása már elég is az alkotmányosság érvényesüléséhez.²² A választójog a közösség kezébe adja ugyan a kontroll lehetőségét, ám ez csak akkor vezetne el a kormányzat alkotmányosságához, ha a közösség minden részének és tagjának ugyanaz lenne az érdeke. A helyzet azonban nem ez, a közösségen belüli érdekek nagyon is eltérnek. Így viszont mi sem nehezebb, mint egyensúlyt teremteni a különféle érdekek képviselője között, és mi sem könnyebb, mint a kormányzat hatalmát annak eszközévé süllyeszteni, hogy egyes

¹⁸ Vö. Donald S. LUTZ: *A Preface to American Political Theory*, University Press of Kansas, Lawrence, 1992, 50–88.

¹⁹ CALHOUN: *I. m.*, 7.

²⁰ *Uo.*, 21.

²¹ *Uo.*, 8. („Power can only be resisted by power – and tendency by tendency.”)

²² *Uo.*

csoportok más csoportok kárára érvényesítsék érdekeiket. A kormányzati posztokat betöltő személyek mindenkor a többség megbízottaiként és képviselőiként járnak el – alapítja meg Calhoun.²³

Mi tehát az az elv, amelyet a választójog mellé kell helyezni, ha valóban alkotmányos berendezkedést szeretnénk? Más szavakkal: mi adja az alkotmányosság lényegét?

Ezt nyilvánvalóan a többségi elv újszerű értelmezésében kell keresnünk. A szükséges követelmény lényegét Calhoun abban látta, hogy érdemi döntést csak a politikai közösség minden egyes alkotóelemének a beleegyezésével lehessen hozni – így jutott el a „konkurens többség” (*concurrent majority*) elvéhez, amelyet magyarra talán „egyetértő többség”-ként fordíthatnánk le.²⁴ Ennek kidolgozásával az *Értekezés* kétségtelenül hozzájárult az amerikai politikai gondolkodás gazdagításához. Ez az elv tehát azt jelenti, hogy a kisebbség beleegyezése nélkül a többség sem hozhat lényeges kérdésekben döntéseket, tehát egy sajátos konszenzuskényszert ír elő. (Mintegy szellemi előfutáraként a neves politológus, Lijphart „közmegegyezéses” demokrácia-modelljének...) Elfogadása nem teszi feleslegessé a választójogot, amellyel szemben Calhoun nem támasztott elvi jellegű kifogást; szerinte a kettő együtt garantálja a valóban alkotmányos kormányzatot. Érvelésének legfontosabb mondatait érdemes szó szerint is idézni:

Egy közösség szándékát kétféle módon tudjuk megállapítani: az egyik az, ha egyszerűen csak a szavazati jogot használjuk fel, a másik pedig, ha ehhez egy megfelelő organizmust alkalmazunk. Mindkettő a többség véleményét képviseli. Az egyik azonban csak a számokat veszi figyelembe, és az egész közösséget egyetlen egységnek tekinti, mintha mindenkinek azonos érdeke lenne, és a nagyobb szám akaratát az egész akaratának tekinti. A másik módszer viszont a számok mellett az érdekeket is figyelembe veszi, a közösséget különféle és ellenkező érdekekből állónak látva [...]²⁵

A választójog tehát csak a számokat veszi figyelembe, a második elv viszont a számok mellett az érdekek sokféleségével is számol; mai kifejezéssel „plurálisnak” látja a közösséget, s levonja az ebből fakadó következtetéseket. Az első elv a numerikus vagy abszolút többség fogalmához vezet el, a második viszont az „egyetértő” vagy alkotmányos többségéhez. („Azért nevezem alkotmányos többségnek – fűzi hozzá a szerző –, mert minden alkotmányos kormányzat nélkülözhetetlen eleméről van szó.”²⁶) A többség e két felfogása között nyilvánvalóan hatalmas a különbség – az *Értekezés* felettébb sajnálatosnak is nevezi, hogy a kettőt rendre összekeverik, s a többség fogalmát szinte kizárólag csak a numerikus értelemben szokták használni.

²³ *Uo.*, 12–13.

²⁴ Így fordítja Vajda Zoltán is a „concurrent majority” fogalmát az amerikai republikanizmus történetéről írott tanulmányában (Vajda Zoltán: *Republikanizmus az Amerikai Egyesült Államok 18–19. századi történetében*, Aetas 1998/4., 106. lábjegyzet). Elképzelhető lenne még a „beleegyező” vagy „hozzájáruló” jelzők használata is.

²⁵ CALHOUN: *I. m.*, 16.

²⁶ *Uo.*, 16–17.

Akik a számbeli többséget a többség egyetlen elképzelhető formájának tekintik, azok – logikai okokból – kénytelenek a nagyobb részt az egészszel azonosítani, a nagyobb rész alkotta kormányzatot pedig az egész kormányzatának tekinteni. Az *Értekezés* azonban hangsúlyozza, hogy a többségi elv korlátozások nélküli alkalmazása méltánytalan: a nagyobb rész „mindenkinek”, a kisebbik rész viszont „senkinek” fog számítani. Ennek a hibának az elkövetése, a résznek és az egésznek az összekeverése Calhoun szerint mindennél jobban megnehezíti az igazi alkotmányos kormányzat létrejöttét.

Hogy milyen előnyökkel jár, ha ragaszkodunk az „egyetértő többség” elvéhez? Ha a közösséget alkotó – eltérő érdekű – részek mindegyikének adunk egy „negatív jogot” (azaz tulajdonképpen vétőjogot) a saját érdekeinek a megvédelmezésére, akkor el tudjuk kerülni, hogy azok állandóan konfliktusba kerüljenek egymással. Így, de csak így ellensúlyozhatjuk a konfliktusok „természetes tendenciáját”. Calhoun leszögezi: valójában épp ez a „negatív hatalom” (*negative power*) az, ami az alkotmányosság lényegét alkotja.²⁷ Negatív hatalom nélkül szerinte nincs alkotmány, negatív hatalom pedig nem jöhet létre, ha nem fogadják el az egyetértő többség elvét. S ebből a gondolatmenetből az is következik, hogy ahol pusztán csak a numerikus többségnek vetik alá a kormányzatot, ott alkotmányos berendezkedésről szó sem lehet. Ez utóbbi elv alkalmazása mindenütt abszolutisztikus kormányzatot eredményez. Az alkotmányos kormányzatoknak természetesen sokféle történelmi változatuk ismeretes, de valamennyien abból indulnak ki, hogy a közösséget különféle részekből állónak, nem pedig valamiféle homogén egységnek tekintik.

Az *Értekezés* arra is rámutat ennek kapcsán, hogy az alkotmányos és az alkotmány nélküli, vagyis szükségképp abszolutisztikus kormányzatok – a közösség eltérő felfogásával összhangban – gyökeresen eltérő működési módokat mutatnak. Az előbbi működési elve a kompromisszum, míg az utóbbié az erőszak. Mivel az abszolutisztikus kormányzatok semmilyen más ellenállási formát nem tesznek lehetővé a társadalom számára, eszüként csak az erőszak marad. Más a helyzet az egyetértő többségre épülő rendszerekben, ahol adottak a disszenszus kifejezésének törvényesített és szabályozott csatornái – ezek eleve kizárják a zsarnoki hatalomgyakorlást, s helyette a kompromisszumot teszik a legfontosabb konfliktuskezelő módszerré.²⁸ Calhoun szerint az ilyen rendszerekben a választásra jogosultak köre is sokkal nagyobb biztonsággal tágítható, a numerikus elv érvényesülésének korlátozása miatt ugyanis kevésbé áll fenn annak a veszélye, hogy a közösség a „tudatlanabb és függő helyzetű” csoportok befolyása alá kerüljön.

Még azon véleményét is megfogalmazza művében, hogy az egyetértő többség elvére alapozódó kormányzatok alatt az egyének sokkal inkább hajlamosak a közösségben gondolkodni, míg a numerikus többség elvét érvényesítő rendszerekben az individuális szempontok és érdekek kapnak ösztönzést. Tény, hogy ahol a felek folyamatos egyeztetésre vannak szorítva, az együttműködés hagyományai könnyebben alakulnak ki. Azt is állítja Calhoun, hogy az egyetértő többség elve a közösség morális épülését segíti, míg a számbeli többség elvének alkalmazása még egy erős és egészséges közösséget is lezülleszt,

²⁷ Uo., 20.

²⁸ Uo., 22.

mert a csalásnak, a hízélgésnek és a szűk pártérdekek előtérbe kerülésének ágyaz meg. Sem a vallás, sem pedig az iskolai nevelés nem képes ellensúlyozni a numerikus többség érvényesítésének deformáló következményeit – hangsúlyozza.²⁹

Calhoun nem rejti véka alá, hogy Amerikában is az egyetértő többség elvének az érvényesülését szeretné látni – annál is inkább, mert szerinte ez volt az „alapító atyák” eredeti szándéka is. Az *Értekezés* az egyetértő többségre épülő rendszerek működőképességének igazolására négy történelmi példát hoz fel – s mindegyiket részletesen elemzi is. A legérdekesebb talán az első, a lengyelek példája. A nevezetes „liberum veto”-ra utalva felidézi a felosztás előtti lengyel állam működésének azon egyedi vonását, miszerint az országgyűlésben akár egyetlen nemes is megvétózhatott egy döntést. Igaz, Calhoun maga is az általa felkarolt elv szélsőséges, túlzásba vitt változatának tartotta a lengyel megoldást, de sokatmondóan megjegyezte, hogy az elv életképességét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a lengyel állam még így is több mint kétszáz éven át erős és befolyásos tudott maradni. A lengyel királyság bukását szerinte nem belső gyengesége, hanem a szomszéd nagyhatalmak kapzsisága és erőszakossága okozta.³⁰

A második példája az irokéz indiánok szövetsége, a Hat Nemzet Konföderációja, amelynek döntéshozó szervében a hat törzsfőnök mellett minden törzsből hat-hat képviselő vett részt: a 42 személy akármelyikének a szavazata meghiúsíthatta a döntést. Calhoun megítélése szerint ez a gyakorlat nemcsak a belső harmóniát biztosította, hanem kifelé is erősítette a szövetséget, az amerikai indiánok legerősebb csoportosulásává.

A harmadik példája az ókori római köztársaság esete. Róma olyan kormányzati rendszert, valóságos „vaskormányzatot” tudott kialakítani, amely kiállta az idők próbáját – évszázadokon át fennállt és virágzott. Ennek a titka pedig az volt, hogy az egyetértő többség elvére épült. Konkrétan a szabad rómaiak két csoportjának, a patríciusoknak és a plebejusoknak az ügyesen szabályozott együttműködéséről volt szó – egymás lépéseivel szemben ugyanis mind a két félnek „negatív hatalma”, azaz gyakorlatilag vétőjoga volt.³¹

Az egyetértő többség elvének legkiérleltebb kortárs alkalmazását Calhoun a brit alkotmányos monarchiában látta. Az anyaország az egyetértő többség elvének a gyakorlatba való átültetését három kulcsintézménynek, a monarchiának, a lordok házának és az alsóháznak egyidejű működtetésével valósította meg. Ezek képesek voltak egymást korlátok közé szorítani, így a brit rendszer még a rómainál is tökéletesebbé vált, s úgy tudott hatalmas tengerektől területet irányítani, hogy eközben nem rendült meg az alkotmánya.³²

A Diskurzus: az amerikai föderáció természetrajza

Calhoun másik elméleti munkája, a *Diskurzus az Egyesült Államok alkotmányáról és kormányzatáról* tulajdonképpen az *Értekezés* gondolatait próbálja „konkretizálni” az amerikai berendez-

²⁹ *Uo.*, 28–29.

³⁰ *Uo.*, 40.

³¹ *Uo.*, 51–55.

³² *Uo.*, 55–57.

kedés kapcsán, s ennyiben a két mű szorosan kapcsolódik egymáshoz. Életrajzíróinak jóvoltából tudjuk, hogy a dél-karolinai gondolkodó hosszú éveken át készült a *Diskurzus* megírására, ám elhatalmasodó tüdőbaja és korai halála miatt ezt már nem tudta teljesen befejezni. Általános megítélés szerint az elkészült szöveg magán viseli a kapkodás, a sietés nyomait: nyersebb, kevésbé kifinomult, mint az *Értekezés*. Ebben a vélekedésben sok igazság van – mégis hiba lenne azok példáját követni, akik szinte meg is feledkeztek Calhounnak erről a másik könyvéről...

A *Diskurzus* kiindulópontja az, hogy az amerikai alkotmány eredetileg bölcsen szabályozta az unió és a tagállamok kapcsolatait: megőrizte az egyes államok autonómiáját, és csak annyi hatalmat ruházott át a szövetségi államra, amennyi feltétlenül szükséges volt annak működőképességéhez. Ez a berendezkedés azonban idővel egyre inkább eltért „eredeti karakterétől és struktúrájától”, a cél ezért nem lehet más, mint a kívánatos eredeti állapot visszaállítása. Ezért hangsúlyozza már a *Diskurzus* első bekezdése:

A mi berendezkedésünk kormányzatok rendszeréből áll, az uniót alkotó különálló államok saját kormányzataiból, amelyeknek egy közös kormányzatuk van, ezt nevezik az Egyesült Államok kormányának. Az előbbieket megelőzték az utóbbi, amelyet ők hoztak létre [...] ³³

Ez a gondolat, az államoknak a szövetségi kormányzattal szembeni primátusa mintegy vörös fonalként húzódik végig az egész munkán – némi leegyszerűsítéssel azt is mondhatjuk, hogy az egész *Diskurzus* ennek a bizonyítására tesz kísérletet. Calhoun olvasatában a Függetlenségi Nyilatkozattól a konföderációs cikkelyeken át az alkotmányig minden jelentős állásfoglalás, dokumentum az állami jogok csorbíthatatlansága mellett száll síkra – s akik ezt figyelmen kívül hagyják, akarva-akaratlanul meghamisítják az „alapító atyák” elképzeléseit. Az államok elsőbbségének koncepciója szorosan összekapcsolódott az egyes államok teljes egyenlőségének az elvével – joggal jegyzi meg Cheek, hogy míg az emberek jogegyenlőségének eszméjét élesen elutasította Calhoun, az uniót alkotó tagállamok tekintetében ezt evidens kiindulópontnak tekintette. ³⁴

Érvelésének kifejtését azzal kezdi, hogy mit is jelent az unió „föderális” jellege. Az Egyesült Államok ugyanis nemcsak demokratikus, hanem föderális köztársaság is – s ez, implicit módon, azt foglalja magában, hogy a szövetségi állam nem tekinthető sem „nemzeti”, sem pedig „konföderációs jellegűnek”. Az ő szavaival: azért föderális, mert „az államok közösségének a kormányzata, nem pedig egyetlen állam vagy nemzet kormányzata”. ³⁵ A „nemzeti” (vagyis szövetségi) kormányzat szerinte a hatalom túlzott mértékű centralizációját hozná, a klasszikus konföderáció pedig túlságosan laza keretű együttműködést eredményezne. A hangsúlyt persze nem az utóbbi, hanem az előbbi megállapítás bizonyítására fordította, hiszen a fő veszélyt a szövetségi kormányzat „nyo-

³³ JOHN C. CALHOUN: *A Discourse on the Constitution and Government of the United States* = UÓ.: *Selected Writings...*, 62.

³⁴ CHEEK: *I. m.*, 141.

³⁵ CALHOUN: *A Discourse...*, 63. („[...] it is federal and not national, because it is the government of a community of States, and not the government of a single State or nation.”)

mulásában” látta. Értelmezésének alátámasztására idézi George Washington nevezetes levelét, amelyet a kongresszushoz intézett az alkotmány elfogadtatásának ügyében; ebben a jeles államférfi *expressis verbis* úgy fogalmazott, hogy a bevezetendő kormányzat az „unió általános kormányzata” („the general government of the Union”) lenne. Nem véletlenül használta Washington e kifejezést; sokan a „nemzeti” terminus mellett álltak ki, de a többség végül elvetette azt. „Nem lehet kétségünk – állapítja meg Calhoun –, hogy az alkotmányozó gyűlés az »Egyesült Államok« kifejezéssel arra utalt, hogy az államok egy föderális unióban egyesültek.”³⁶ Az alkotmány megalkotóinak nem az volt tehát a céljuk – fogalmazódik meg a következtetés –, hogy a tagállamok egymáshoz való viszonyát érdemben átrendezzék, hanem csak – a hatékonyság okából – a kormányzat „más szervezetét” kívánták létrehozni, mint amelyet a konföderációs cikkelyek előírtak. Az államok azonban az alkotmány ratifikálása után is megőrizték „különálló, független és szuverén karakterüket”, hiszen erről semmilyen formában sem mondtak le. Az uniót az államok a saját szabad akaratukból teremtették meg – „saját maguk számára”, mégpedig azért, hogy részesüljenek az együttműködés előnyeiből, s nem azért, hogy lemondjanak a jogaikról.³⁷

Az alkotmányjogi szempontok mellett Calhoun arra is nyomatékosan utal, hogy az egyes amerikai államok polgárai a közös kulturális örökség ellenére sem alkotnak egységes nemzetet. Az államok polgárai politikai közösségeket alkotnak, s szerinte az „átruházott” és a „fenntartott” jogok megkülönböztetése nem is teszi lehetővé, hogy Amerika lakosai „egyetlen közösséggé vagy nemzetté” váljanak. „Valójában nincs olyan közösség, politikai értelemben, hogy az Egyesült Államok népe, abban a megközelítésben, hogy egy népet vagy nemzetet alkotnának az emberek. Ilyen soha nem is volt [...]”³⁸ Az amerikaiak így – folytatódik az érvelés – egy föderális közösséget alkotnak, „államok közösségét”, olyat, amelyet a „politikai egység” (*political compact*) szálai fűznek össze, nem pedig egy nemzetet, amelynek az egyéneit a „társadalmi egység” (*social compact*) szálai egyesítenek.

Hogyan lehet egy ilyen sajátos államalakulatot egyben tartani és hatékonyan irányítani? Egy olyat, amelyben a kormányzatnak két szintje különböztethető meg, az „általános” és a tagállami szint, s amelyben, ezzel összefüggésben, a kormányzati jogkör is két részre oszlik: az alkotmányozó és a törvényhozó szintre? E föderáció működtetésének egyetlen elképzelhető módját Calhoun az *Értekezésből* már megismert „egyetértő többség” elvének alkalmazásában látta.³⁹ Ahol a kormányzati jogkörök megosztottak, ott kizárólag a „negatív hatalom” biztosításával kerülhető el, hogy a gyengébbek kiszolgáltatott helyzetbe kerüljenek az erősebbekkel szemben. A *Diskurzusban* Calhoun tovább részletezte a numerikus többség elvének bírálatát, bár azt elismerte, hogy nem egyszerű do-

³⁶ *Uo.*, 64. („It cannot admit of a doubt that the Convention, by the expression »United States« meant the States united in a federal Union.”)

³⁷ *Uo.*, 68–73.

³⁸ *Uo.*, 90. („There is, indeed, no such community, politically speaking, as the people of the United States, regarded in the light of, and constituting one people or nation. There never has been any such [...]”)

³⁹ *Uo.*, 102–104.

log a többség kétféle felfogását, a számbelit és az „egyetértőt” egyazon rendszer keretében összehangolni. Az amerikai kormányzat szerinte alapvetően két elemből tevődik össze: az önálló testületi jelleggel rendelkező államokból, és az egyes államok számokban mérhető népességéből.⁴⁰ A numerikus elv, fejtette ki, alkalmas a „föderális számok” (*federal numbers*), vagyis a voksok számbavételére, ám nem képes számos konfliktus megoldására. S bár nem könnyű az egyeztetés, véleménye szerint az amerikai politikában kezdettől fogva kialakultak az „egyetértő többség” érvényesítésének az intézményes alapjai. Kívánatos is, és lehetséges is tehát az egyetértő többség elvi alapjaira építkezni.

S tévedés lenne azt gondolni, mutat rá Calhoun, hogy a negatív hatalom, azaz a vétójog megadása megbénítaná a központi kormányzatot. Ellenkezőleg: „Ahelyett, hogy meggyengítené a kormányzatot tendenciáinak [!] ellensúlyozásával és saját működési területére történő visszaszorításával sokkal erősebbé tenné. Egy erős kormányzatot nem gyengít, hanem jelentős mértékben erősít egy megfelelően erős negatív hatalom.”⁴¹ Igaz, a kormányzat veszítene valamit cselekvési gyorsaságából, ismerte el, de ezt bőven ellensúlyozná morális erejének a megnövekedése. Az a körülmény, hogy a közösség minden részének biztonságot nyújtana, és kialakítaná azt a meggyőződést, hogy egyetlen csoportot vagy érdeket sem lehet a másik kárára elnyomni, olyan erőt kölcsönözne az uniónak, amelynek a megteremtésére az egyébként aligha lenne képes. E meggyőződése alapján Calhoun egészen odáig ment, hogy azt javasolta, legyen az USA-nak két elnöke: egyiküket az északi, a másikat pedig a déli államok választanák, s egymás döntéseivel szemben abszolút vétójoggal rendelkeznének...

Ha viszont megtagadjuk ennek a negatív hatalomnak (azaz a vétójognak) az elismerését, akkor a szövetségi kormány fokozatosan minden hatalmat a saját kezében fog koncentrálni, és a legbefolyásosabb államok érdekeinek a kiszolgálójává válik – a többiek kárára. A *Diskurzus* nem hagy kétséget afelől, hogy szerzője szerint az USA ebbe az elhibázott fejlődési irányba indult el...⁴²

A vétójog nélkülözhetetlensége

„Sokat kell még tanulnunk a politika tudományában. A többség uralmának az elve és a szavazati jog jó dolog, de önmagukban nem elégségesek a szabadság megőrzésére, amint azt a tapasztalatok tanúsítják” – fogalmazta meg egyik barátjához írott levelében Calhoun már 1831-ben.⁴³ Életművének két legjelentősebb alkotása, a fentebb elemzett két mű ezen állítás kifejtésére szolgált – s az „egyetértő többség” fogalmának a bevezetésével új utat tört az amerikai politikai gondolkodásban. Az ő értelmezésében az igazi „republikánizmus” azt a követelményt támasztotta a népuralom, a demokrácia híveivel szemben, hogy a politikai közösség akaratnyilvánítását ne korlátozzák pusztán az idő-

⁴⁰ *Uo.*, 99.

⁴¹ *Uo.*, 170.

⁴² *Uo.*, 173–174.

⁴³ A levelet idézi CHEEK: *I. m.*, 155.

közönként megtartott szavazási eljárásokra, hanem fogadják el az érdekek kifejezésének más eszközeit is. Érvelése bizonyítani próbálta: a numerikus többség koncepciójának hívei azt a hibát követik el, hogy feltételezik, a választás önmagában meg tud oldani minden fajta konfliktust. Erről azonban szó sincs. Ezért szükséges szerinte a választójog elvéhez az „egyetértő többség” elvét, vagyis a vétójog elismerését párosítani – csak így akadályozható meg, hogy a többségi érdekek tartósan háttérbe szorítsák és semminek tekintsék a kisebbségi érdekeket. E gondolatmenetben az egyetértő többség elve az érdekek artikulációjának mélyebb szintjére képes, mint a sok tekintetben felületes, mechanikus szavazási eljárás. A numerikus többség nézőpontjából tekintve persze a vétójog biztosítása felesleges akadályt jelent, valójában viszont úgy áll a dolog Calhoun szerint, hogy ezen ellensúlyozó elv nélkül maga az alkotmány is a domináns érdekcsoport játékszerévé válik. A politika természetéből következik, hogy „pozitív” és „negatív” elvekre egyaránt szükség van, s csak a kettő együttes alkalmazása biztosíthatja az elérhető szabadság maximumát.⁴⁴

⁴⁴ CALHOUN: *A Discourse...*, 170.